basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENḒA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI L̤A U THOMA (P1)

LARA 2025

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili l̤i na masiaṱari a 14.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri iḽi ḽi na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyoṋḓivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Ṱamari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)

2. Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha hedzi khethekanyo.

3. Thomani khethekanyo IṄWE na IṄWE kha siaṱari ḼISWA.

4. Hune khethekanyo IṄWE na IṄWE ya fhelela hone ni talele.

5. Nomborani phindulo dzaṋu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.

6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.

7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleṱo, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

8. Ni eletshedzwa lwa tshoṱhe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A:	Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Henefha kha minetse ya 20
KHETHEKANYO YA C:	Henefha kha minetse ya 50

9. Ṅwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONḒIVHO

MBUDZISO 1

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

ZWO VHA ZWI TSHI ḌO TAKADZA NNYI?

1 Hafhu ho sokou takuwa khakhathi ye ra si ḓivhe uri i bva ngafhi? Zwo thoma sa miswaswo henefha tshikoloni tsha Denga tshine nda shuma khatsho. Ndi musi vhana vhararu vha tshi bva vha tshi ya bungani vha sa fhedzi nahone vha tshi ya hone vha tshi ṱuwa nga luvhilo lwa ndadzi. Zwo thoma u tshenusa vhadededzi musi hu tshi vho vhonala mugidimo uyu wo no fara vhana vhanzhi. Vhana vho vha vha tshi vho shela na u ṱanza.

2 Hezwi ṱhohoyatshikolo Vho Laṱani vho zwi vhona uri tsho no vha tshiimo tshi si tshavhuḓi. Hu sa athu na u swika tshifhinga tsha iri ya u thoma ho vha ho no hwalelwa vhana vhane vha lingana mahumimaṱanu [50] vhuongeloni ha Tshamavhudzi. Vho mbo ḓi founela ambulentse ngauri goloi dze dza vha dzi hone dzo vha dzi si tsha lingana vhalwadze. Vhaṅwe vhana vho vha vha tshi vho ṋoka nga u fhelelwa nga maḓi muvhilini.

3 Ambulentsi a dzi ngo vhuya dza lenga. Dzo ri u swika vha mbo ḓi thoma na thusoṱhanzi kha vhane vha khou shanavhiḓa nga vhuṱungu uvho. Henengeyi sibadela ndi he ha wanala vhana vha bvaho zwikoloni zwo fhambananaho vha tshi khou tambudzwa nga vhuṱungu vhu fanaho. Ho vha **ho vuwa bonyongo** vhukuma. Zwine zwa khou mangadza vhadzulapo ndi zwauri vhana vha kho uri vho ḽa masimba na maḽegere e vha renga makete i re zwikoloni na zwiphazani. Ḽi tshi sala ḽi tshi kovhela vha khasho ya radioni vho vha vha tshi vho vhiga zwiwo zwiraru zwa vhana vho ri siaho. Tshivhangi tsha mpfu idzi ho ḓi ambiwa thaidzo ye ya thoma sa yeneyi yashu ya tshikolo tsha Denga.

4 Musi vha tshi ṱolwa, ho khwaṱhisedzwa uri vho ḽa mulimo. Zwine wa nga si zwi ṱalukanye ndi zwauri mulimo u bva kha zwe vha ḽa vha kha ḓi vha hayani, zwe vha ḽa tshikoloni kana zwe vha renga mimakete? Ṱhoḓisiso dzo itwa fhedziha a dzi ngo sumba zwiḽiwa zwine vhana vha phakha zwikoloni. Zwe zwa vha zwi tshi khou pfisa vhuṱungu ndi zwauri vhana vha vhonala vha tshi funesa masimba na maḽegere ane a khou pfi a khou vha lwadza. Vhabebi na vhadededzi vha na mushumo wa u eletshedza vhana uri vha songo tsha renga zwiḽiwa zwa zwiphazani na mimakete ngauri zwiḽiwa izwo a zwi ngo ṱolwa nahone zwo fhelelwa nga tshifhinga. Kha vhaṅwe ho vhudzwa tshi re na ndevhe, ngeno kha vhanwe zwi songo ralo.

5 Khakhathi heyi ya u lwala na u lovha ha vhana yo shandukisa nyimele ya shango. Vhathu vho thoma u vutshelana, ho no vha na u sumbana nga minwe ha vharengisi vha mimakete na vhabvannḓa. Hu tshi pfi ndi vhone vhane vha rengisa zwiḽiwa zwi songo ṱolwaho kana ẓwo fhelelwaho nga tshifhinga. Kha mivhundu miṅwe ho ṱerekelwa vharengisi vha zwiḽiwa zwi songo ṱolwaho nahone zwo fhelelwaho nga tshifhinga. Kha mivhundu miṅwe ho ṱerekelwa vharengisi lwe ha dzheniwa mavhengeleni avho ha dzhiiwa zwiḽiwa zwa laṱekanyiwa zwa tshinwa khazwo nga vhana vha tshikolo na vhadzulapo.

6 Vha muhasho wa pfunzo vho mbo ḓi bvisa mulaedza wa u iledza u rengiswa ha zwiḽiwa zwiphazani, zwikoloni na tsini ha zwikolo. Vharengisi vho vha vha tshi khou rengisa zwiḽiwa zwo fhelelwaho nga tshifhinga nahone zwi songo ṱoliwa nga muhasho wa mutakalo. Ho vha na mbilahelo kha vharengisi ngauri vho vha vha tshi ṱhogomela miṱa yavho nga masheleni e a vha a tshi wanala afho. Izwi vho zwi ita ngauri vhaguḓi vha gidimela u renga zwiḽiwa zwa mutengo wa fhasi kha mavhengele enea maṱuku a rengisaho zwiḽiwa zwi songo ṱolwaho. Ndi ralo ngauri zwiḽiwa zwine vha ita ngazwo vhubindudzi ndi zwenezwi zwi no khou lozwa lushaka.

7 Fhungo heḽi ḽi khou lavheleswa thungo dzoṱhe nga muvhuso, hu songo sedzwa vhubindudzi fhedzi, ho sedzwa na ndeme ya vhutshilo hashu. Zwine muthu a si zwi ḓivhe ndi zwauri hu tou vha na vho ḓiimiselaho u fhedza lushaka nga mulimo kana i ḓi tou vha khombo i no khou vhangwa nga u sa londa?

[Zwi bva kha thimu ya vhalingi]

1.1 Bulani dzina ḽa tshikolo tshe u lwala ha vhana ha thoma u vhonala hone. (1)

1.2 Ndi zwifhio ZWIVHILI zwe vhadededzi vha ṱavhanya u vhona ngazwo uri vhana vha khou lwala? (2)

1.3 Zwo itisaho uri ṱhohoyatshikolo vha founele vha ambulentse ndi zwifhio? (2)

1.4 Tsho vhangaho u lwala ha vhana ndi mini? Bulani ZWIVHILI. (2)

1.5 No sedza phara 2 ndi zwifhio zwe Vho Laṱani vha ita u itela u thusa vhana vhe vha vha vha tshi khou lwala? (2)

1.6 Ndi zwifhio zwo sumbedzaho uri zwiḽiwa zwe vhana vha phakha tshikoloni a si zwone zwi no khou vha lwadza. (2)

1.7 Ṱalutshedzani ḽifurase ḽo swifhadzwaho mafhungoni aya. (2)

1.8 No sedza mitaladzi 37–40 ndi zwifhio zwi sumbedzaho u sa takala ha vhadzulapo? (2)

1.9 U tsireledza vhana vha tshikolo kha zwine vha ḽa zwi ṱoḓa u farisana ha vhathu. Tikedzani vhungoho ha fhungo iḽi. (2)

1.10 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe uyo wo ṋekedzwaho.

Vha muhasho wa pfunzo vho bvisa mulaedza wa uri ...

A hu songo tsha rengisa vhabvannḓa.
B hu songo tsha rengiswa masimba.
C hu songo tsha rengiswa zwiḽiwa zwikoloni na tsini na zwikolo.
D vhana vha rengiselwe mitshelo fhedzi. (1)

1.11 No sedza mafhungo e na vhala ndi zwifhio zwo ṱuṱuwedzaho vha muvhuso u ri vha dzhenelele kha zwe zwa vha zwi tshi khou bvelela zwikoloni? (2)

1.12 No sedza nḓila dza u tinya khombo afho mafhungoni ndi nyeletshedzo dzi fhio dzine na nga ṋea vharengisi vhane vha rengisa zwiḽiwa zwikoloni? (2)

1.13 Arali no vha ni muṅwe wa vharengisi vho kwameaho nga u iledzwa ha mabindu avho no vha ni tshi ḓo ita mini? (2)

Ṱalelani tshifanyiso uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

[Tshi bva kha www.black and white images]

1.14 Bulani zwine muthu a re kha tshifanyiso a khou ita. (2)

1.15 Sumbedzani uri nyito i no khou bvelela afho nṱha yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu. (2)

1.16 Ni vhona zwine muthu uyu a khou ita zwi na mbuyelo vhutshiloni? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

MBUDZISO 2

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u ṅwala mbuno dza SUMBE ni tshi sumbedza masiandaitwa a u sa ita khumbelo ya u ṱanganedzwa nga tshifhinga nga vhagudiswa.

NDAELA:

1. Ṅwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho, nga ha masiandaitwa a u sa ita khumbelo ya u ṱanganedzwa nga tshifhinga nga vhagudiswa.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PAḌA 70.
3. Nomborani mafhungo aṋu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. Ṅwalani mbuno NTHIHI kha fhungo liṅwe na liṅwe.
5. Shumisani maipfi AṊU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yaṋu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

MASIANDAITWA A U SA ITA KHUMBELO YA U ṰANGANEDZWA NGA TSHIFHINGA NGA VHAGUDISWA

Khumbelo ya hune wa ṱoḓa u dzhena hone pfunzo dzau kha magudedzi a pfunzo dza nṱha dzi teya u itwa hu tshe na tshifhinga. Mugudi a songo itaho khumbelo nga tshifhinga u ya vha na nḓaḓo ya u sa ḓivha zwine a fanela u ita musi o no wana mvelelo dzawe.

Zwi ṋaṋa musi a tshi vhona vhe a dzhena navho vho ṱanganedzwa kha pfunzo dza magudedzi a nṱha ene a songo ṱanganedzwa.

U sa ita khumbelo nga tshifhinga zwi nga u rambela mavemu vhane vha nga u fhura tshelede, vha u fhulufhedzisa vhudzulo na u ṱanganedziwa kha dziyunivesithi.

Sa mugudiswa ni nga ḓiwana ni tshi khou fhedza tshifhinga tshilapfu no dzula hayani hu si na hu ne na ḓo ṱanganedzwa hone. Mbilu na yone i vha i tshi khou vhavha nga u kolelwa nga avho vho ṱanganedzwaho.

Vhaswa vha khomboni ya u fhuriwa nga vha zwikolo zwi songo ḓiṅwalisaho na muhasho wa pfunzo.

U sa ṱanganedzwa musi wo phasa gireidi ya 12 zwi vhangela matshudeni mutsiko wa muhumbulo. Uyu mutsiko wa muhumbulo u ya ita uri muthu a fhedzisele a sibadela.

Miḽoro yoṱhe ye mugudiswa a vha e nayo ha tsha i swikelela. Khonani dza tsini dzi ya u shavha arali u sa dzheni tshikolo.

Ndi zwa ndeme sa vhagudi u dzula ro ita khumbelo hu tshe na tshifhinga u thivhela u ḓaḓa hune ni nga ṱangana naho vhutshiloni.

[Zwi bva kha thimu ya vhalingi]

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

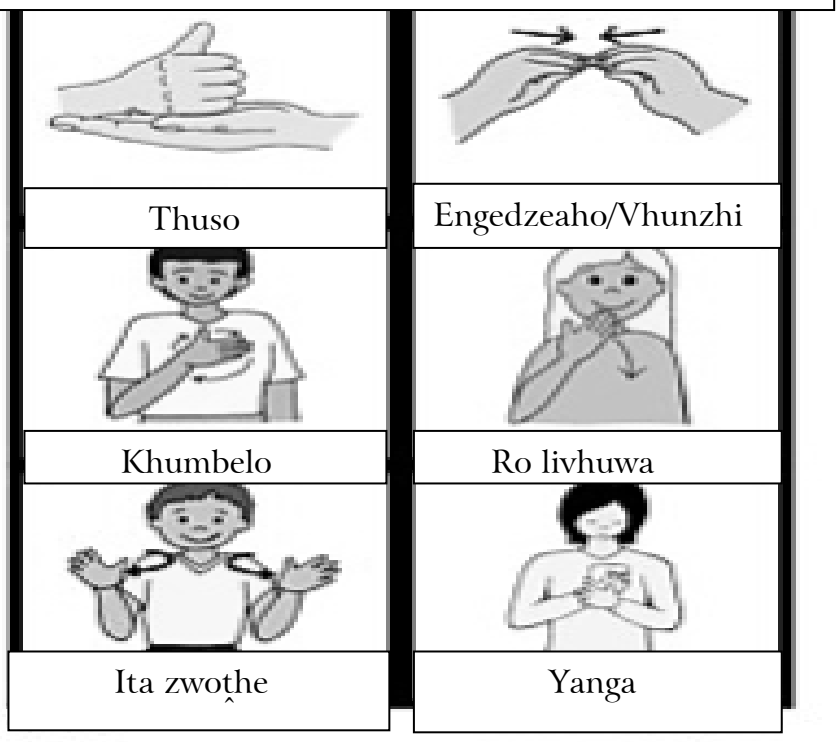
MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Ṱalelani khungedzelo uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

TSHILIDZI TSHIKOLO TSHO KHETHEAHO

RI VHO MAKONE KHA LUAMBO LWA ZWANḒA

Ri funza vhathu luambo lwo khetheaho lwa zwanḓa. Vhadededzi vhashu ndi vho makone kha luambo lwa zwanḓa. Ri ṱanganedza vhathu vhoṱhe vhane vha tama u guda luambo ulwu. Luambo ulwu lu nga ḓisa zwivhuya kha vhathu vhoṱhe, zwi ḓisa u pfana kha u amba.

U sa kona u davhidzana na muthu o khetheaho hayani zwi ḓo fhela nga u ṱavhanya. Hu na luafhulelo *kha vhafumi vha u thoma u swika*. Ri wanala Tshivhale. Vha kwama Mpfariseni kha nomboro hedzi: 072 444 2100/tshilidzi12@gmail.com.

[Tshi bva kha www.linkedin.com]

3.1 Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ifhio? (1)

3.2 Topolani hune ha vha na luambo lwa u fhuredzela ni sumbedze na mushumo walwo? (2)

3.3 Sumbedzani nḓila MBILI dza vhudavhidzani ha tshiimiswa itshi? (2)

3.4 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.5 Nangani phindulo i re yone kha mutevhe wo ṋekedzwaho.

Luambo ulwu lu nga ḓisa zwivhuya kha ...

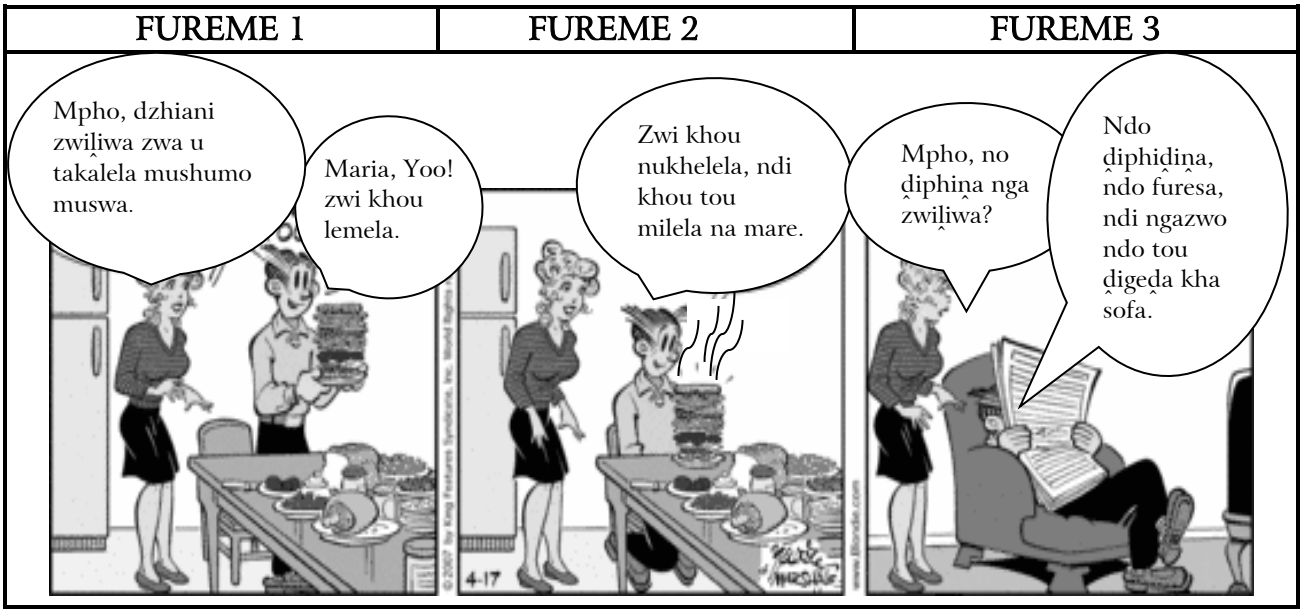
A vha no shuma.
B vhathu vhoṱhe.
C vha no dzhena tshikolo.
D vha zwa mitambo. (1)

3.6 Inwi ni nga isa mulaedza kana u tsivhudza lushaka nga nḓila-ḓe musi no sedza ndeme ya luambo lwa zwanḓa. (2)
[10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Ṱalelani khathuni uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha www.bing.com]

4.1 No sedza FUREME 1 ndi zwifhio zwi no khou takaleliwa? (1)

4.2 No sedza FUREME 1 na 2 vhathu avha vha khou vhonala vhe ngafhi? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.3 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri zwiliwa zwi re ṱafulani zwi kha ḓi dudela? (2)

4.4 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṋekedzwaho:

U milela mare kha fureme 2 zwi amba u ...

A vha na ḓora.
B dzulela u la.
C vha na lutamo lwa zwiliwa.
D furesa. (1)

4.5 Kudzulele kwa Mpho kha fureme 3 ku bvisela zwifhio khagala? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.6 Nga kuhumbulele kwaṋu ni vhona zwe Maria a itela Mpho zwi tshi bvelela vhutshiloni? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

[10]

MBUDZISO 5: PHUROSA

5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

1 Khirisimusi ndi ḓuvha ḽi takadzaho vhukuma mi ṱa ni yashu. Kha miṅwe miṱa ḓuvha iḽi a ḽi vha takadzi na luthihi nga u shaya mashaka ane a nga ḓiphina navho. Nthumeni o vha muṅwe wa vhaeni vho ḓaho muḓini wa hashu maholа. O ri u swika nda pfa ndo takala vhukuma vhunga nne nae ro vha ri tshi funana. Nthumeni u funa Malindi sa muzwala wawe.

2 Ro tamba ḽa vha ḽa maladze. Mme anga Vho Murivha vho vha vho ri rengela zwiambaro zwavhuḓi rothe zwi fanaho. Zwo ṋanisaho muḓifho wa khirisimusi ndi zwiḽiwa, zwinwiwa, na muzika we wa vha u tshi khou lidziwa. Ro ḽa ra nwa ra tshina. Rothe ro kuvhangana fhaḽa he ha vha hu na muri wa Khirisimusi we wa vha wo rengiwa nga mme anga.

3 Fhasi ha muri uyu ho vha hu na dzimpho dze dza vha dzo rengelwa muṅwe na muṅwe. Nne ḓuvha iḽo ndo wana founu ntswa ya u ḓura. Ndo ri u fhufha nda nga ndi sa ṋanzwa na makole nga dakalo. Muṅwe na muṅwe o takalela mpho ye a wana. Ḽo ri ḽi tshi thoma u kovhela vhathu vha thoma u balangana. Afha muḓini wa hashu ha sala ho tou ṅo.

[Tshi bva kha thimu ya vhalingi]

5.1.1 Lulamisani ipfi ḽo khakheaho mupeleṱo kha mutaladzi 1. (1)

5.1.2 Topolani dzina vhukuma ḽo shumiswaho kha phara 2 ni ḽi shumise fhungoni ḽe na tou ḓisikela. (2)

5.1.3 Kha phara 2 mutaladzi 2 hu na liṱaluli. Ḽi topoleni ni vhumbe fhungo ḽi pfalaho ḽe na tou ḓisikela. (2)

5.1.4 Isani fhungo iḽi kha tshifhinga tshi ḓaho.

'Nne ndo wana founu ya u ḓura' (2)

5.1.5 Shandukisani fhungo ḽi tevhelaho ḽi vhe ḽiambaitwa.

'Nthumeni u funa Malindi'. (2)

5.1.6 Ṋeani pfanywa ya ipfi 'mpho' fhungoni ḽi pfalaho ḽe na ḓisikela. (2)

5.1.7 Nangani phindulo yo teyaho ṱhalutshedzo ya ḽifurase iḽi: 'Ndo ri u fhufha nda nga ndi sa ṋanzwa makole'.

A U sinyuwa
B U takala
C U lila
D U gidima (1)

5.1.8 Isani fhungo iḽi kha khanedza.

'Khirisimusi iyo a thi nga i hangwi'. (2)

5.2 Ṱalelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o ḓisendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Muṱa wa ha Maḽise u khou pembelela ḓuvha ḽa mabebo ḽa ṅwana wavho wa tanzhe Phophi. O bebwa nga ḽa 10 Luhuhi 2025 ngeyi vhuongeloni ha Donald Fraizer. Vhabebi vhawe vho takalela uri ṅwana wavho o fhedza ṅwaha muthihi. Phophi vho mu ambadza rokho ya mavhala a u naka.

[Tshi bva kha www.black and white images]

5.2.1 Bulani uri ipfi ḽo talelwaho nga fhasi ndi thinwaipfi-ḓe. (2)

5.2.2 Kha mutaladzi wa vhuvhili hu na ḽiiti. Inwi ḽi topoleni, ni ḽi shumise u vhumba fhungo ḽi pfalaho ḽe na tou ḓisikela. (2)

5.2.3 Topolani ḽiṱanganyi ḽo shumiswaho kha mutaladzi wa vhuraru ni vhumbe fhungo ḽi pfalaho ḽe na tou ḓisikela. (2)
[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUṰE: 80